

Станислав Иванов / Stanislav Ivanov

ТЕЛЕПИНУ И МИТЪТ ЗА ВЕЧНО УМИРАЩИЯ И ВЪЗКРЪСВАЩ БОГ

Telipinus and the Myth of the Eternally Dying and Rising God

Abstract: In the religious systems of ancient Eastern societies, we discover the myth of the eternally dying and rising god who knew death and resurrection, and who became an embodiment of salvation. From a circle of divinities, we can refer to the cults of the gods Osiris, Baal, Tammuz, Attis, Adonis and others. Prima facie, a similar motif can be found in the mythology of the ancient Hittites, particularly in the legend of the god Telipinu – a handsome character who knew death and resurrection, and who subsequently became a symbol of fertility. This raises the question of whether Telipinu is part of the myth of the eternally dying and rising god or not.

Keywords: Telipinu, religious, Baal, rising god.

В религиозните системи на древноизточните общества откриваме мита за вечно умиращия и възкръсващ бог, познал смъртта и възкресението, превърнал се в олицетворение на спасението. Към този кръг божества без съмнение можем да отнесем култовете на боговете Озирис, Баал, Тамуз, Атис, Адонис и др.

На пръв поглед аналогичен мотив откриваме и в митологията на древните хети в преданието за бог Телепину. Респективно пред нас възниква въпросът явява ли се действително Телепину част от мита за вечно умиращия и възкръсващ бог или не? В научната общност няма единно становище по този въпрос. Религиоведи като М. Елиаде категорично отхвърлят възможността бог Телепину да принадлежи към кръга на вечно умиращите и възкръсващи божества, докато опонентите им като В. Иванов поддържат тази теза¹.

В настоящата публикация ще се опитаме да намерим частичен отговор на този въпрос, като представим своята гледна точка по проблема. За да постигнем тази цел, в процеса на работата ще реализираме комплексно сравнение между хетския култ към бог Телепину и митовите за Атис, Серапис, Озирис и Баал – боговете, познали смъртта и възкресението².

Първият паралел, върху който ще фокусираме вниманието си, е свързан с фигурата на Великата богиня майка, която присъства имплицитно във всички варианти на мита за вечно умиращия и възкръсващ бог. Както е известно,

в блискоизточните религии Великата богиня майка неизменно се приема като олицетворение на земята и символ на плодородието и реколтата. Ето защо нейният култ е неделим от този на боговете на вегетацията. Така например, Павсаний ни съобщава факта, че от кръвта на хермафродита Агдитис – хипостаза на Кибела, е заченат бог Атис (Великата богиня майка – Pausanias, VII, 7:10–12).

Сходен сюжет откриваме и в мита за Серапис (Озирис). След смъртта на Озирис неговата съпруга Изида (олицетворение на майчинството) зачева непорочно сина им Хор³. Образът на Великата богиня майка е основен персонаж и в мита за Тамуз. Въпреки че тук не срещаме мотива за партеногенезата, богът взема за съпруга богинята Ищар Инана, която, както знаем, е богинята на любовта, плодородието и брака в Древна Месопотамия (хипостаза на Великата богиня майка)⁴.

В угаритските митове за Баал също неизменно присъства фигурата на войнствената богиня Анат (според някои версии нейно съответствие в месопотамските религии е богинята Ищар). Подобни сведения намираме и в зороастризма, в мита за Саошант (Митра), роден от Виспа-Таурваири.

От друга страна, и в митологичната биография на Телепину е подчертано, че той е роден от Великата богиня-майка, негова покровителка и закрилница⁵, т.е. откриваме тесен паралел – фигурата на Великата богиня майка в митовете за Телепину, Озирис, Атис, Баал и Митра (Саошант) – основни персонажи в мита за вечно умиращия и възкръсващ бог и Телепину.

Вторият паралел, върху който ще се спрем, е свързан с мястото на бога в хетския пантеон. В хетските митове многократно се подчертава факта, че Телепину е син на бога на бурята, самият той също е почитан в много хетски градове като божество на бурята и гръмотевиците, осигуряващо жителния дъжд. Респективно и той подобно на Митра и Баал е представител на новото поколение богове: активни, войнствени, оплодителни, заменили старата генерация богове на небето. Причините за това се крият в митологичното мислене на древните хора и по-важното значение на боговете на дъжда за селскостопанската работа. Тази идея е подробно разгледана от Мирча Елиаде, който описва детайлно трансформациите в пантеоните на различни народи, състоящи се в смяната на първичните върховни божества на Небето с активните и инициативни млади богове на бурята и гръмотевиците⁶. Следователно в култа на бог Телепину откриваме поредното сходство с култовете на останалите божества от мита за вечно умиращия и възкръсващ бог, а именно ролята на бога в религиозния пантеон и смяната на божествените генерации.

Но най-дискусионният паралел, който ще разгледаме, е свързан с мита за изчезването на Телепину (отсъствието на бога автоматично води до дисхармония и хаос във Вселената).

*„Телепин си отиде; той отнесе зърното,
Имарни... и ситостта. Телепин си
отиде в полето, в ливадите, в езерата,*

*той се скри в езерата и над него израсна...*⁷

Въпросният мит повествува за изчезването на бога и настъпилата дисхармония във Вселената. Тук обаче трябва да отбележим факта, че в текста никъде не се споменава за ритуалната смърт на Телепину, а само за изчезването на бога и потъването му в сън. Това е и основният аргумент на критиците на теорията за смъртта и възкресението на младия бог, като според тях щом Телепину не познава смъртта и страданието подобно на останалите божества от мита за умирация и възкръсващ бог, след като само временно изпада в просъница и не умира, той не принадлежи към кръга на божествата на спасението. Защото, както ни е известно, в легендата за Атис изрично се споменава за смъртта и възкресението на героя, безспорно самонараняването и ампутирването на гениталиите му водят до божествената трансформация⁸. Сходна е ситуацията и при египетския бог Озирис (бог на мъртвите, възкресението и спасението), който символизира архетипния митологичен модел на възкресението на мъртвите и постигането на „райското блаженство за праведниците“⁹. И не на последно място и ритуалната смърт на бог на Баал се олицетворява със студения и мрачен период от годината, свързан с безплодието, а възкресението му – с настъпването на пролетта¹⁰.

Но личното страдание и последвалото възкресение невинаги се явяват задължително изпитание за боговете на спасението. Като пример за това ще посочим факта, че към сотирологичните култове причисляваме и фигурата на бог Митра (съответно хипостазата му Саошант), който е единственото божество от архетипния мит за вечно умирация и възкръсващ бог, което не попада в подземното царство и не се съживява повторно. Но въпреки това притежава идентични функции с останалите боговете на спасението, защото е олицетворение на избавлението и възкресението на хората в зороастрийската митология¹¹.

След направеното кратко отклонение ще се върнем отново към темата за възкресението и ритуалната смърт на Телепину, за да намерим отговор на въпроса какво всъщност символизира сънят на Телепину. Както ни е известно, древните обитатели на Близкия изток приемат съня за временен плен на смъртта, съответно границата между света на сънищата и смъртта е изключително тясна и по време на сън човек се намира в зоната на Небитието, а душата му напуска тялото (неслучайно сибирските шамани осъществяват пътуванията си в подземното царство по време на транс или дълбок сън).

Допълнителни доказателства в полза на тази теза (за ритуалната смърт на Телепину) откриваме в цитираната вече „Поема за Телепину“. В нея е представен подробен разказ за гнева на бога, водещ до космическа катастрофа¹². Съответно и в легендата за Атис и за Баал откриваме идентични мотиви – контрапунктите хоас – ред, свързани с временната смърт на боговете на вегетацията. След това богът се отправя към горските усои и заспива близо до едно блато. В този пасаж намираме добре познатия ни мотив за сблъсък на бинарните опозиции хармония – хаос, културен свят – пустош. Респективно,

Телепину напуска цивилизованото пространство и навлиза в света на нецивилизованата действителност, чийто символ е гората. А както отбелязва В. Проп, гората е алегория на опасното непознато и на отвъдното¹³. Съответно можем да заключим, че Телепину наистина попада в плен на мрака и смъртта¹⁴.

Следващото доказателство, че бог Телепину принадлежи към кръга на боговете на вегетацията, е свързано със сведението в споменатата поема, че той, въпреки всичко възкръсва от мъртвите. Без да описваме в детайли мита за изчезването на бога, отново ще споменем, че този акт води до космическа катастрофа и заплашва света с унищожение, а това е добре познатият мотив от архетипния мит за вечно умирация и възкръсващ бог, за ритуалната смърт и настъпващата суша, неурожай и безплодие. Съответно и в този мит – идентично на разказите за останалите богове на вегетацията в спасението на бога – участие взема Великата богиня майка, имплицитно свързана с мита за вечно умирация и възкръсващ бог. Тя, подобно на Анат, Изида и Инана, възвръща към живот бога на плодородието и чрез този акт в света на хората и боговете отново се настаняват хармонията, реколтата и плодovitостта – основни фактори за благополучието.

Допълнителен аргумент в полза на това твърдение откриваме в „средството за възкресение на Телепину“. Мъдрата богиня решава да съдейства на изплашените богове, като повика на помощ една пчела. Изборът ѝ не е случаен, защото за древните обитатели на Средиземноморието пчелата е символ на възкресението, тъй като тя е едно от първите насекоми, които се появяват в пролетната гора след мрачните зимни дни, за да възвестят събуждането (възкресението) на природата и бога на вегетацията¹⁵.

Последният паралел в митологичната биография на Телепину и боговете на вегетацията, върху който ще се фокусираме, е свързан с борбата между антагониста на бога и добрия герой. Известен е фактът, че и в хетската митология откриваме мотива за борбата между змея и добрия бог, идентичен на повествованията за Озирис, Баал, Тамуз и др. Богът на бурята и баща на Телепину (респективно олицетворяван от самия Телепину, който също притежава чертите на бог на бурята) се изправя в двубой с космическия змей Илуянка и го побеждава¹⁶. Вече посочихме, че този мотив присъства във всички варианти на мита за вечно умирация и възкръсващ бог (в Египет, Иран, Угарит и др.), като символиката му отразява вечната борба между силите на злото и доброто и периодичното обновяването на света. Змеят, като олицетворение на злото, заплашва космическия ред и всички живи същества. Богът на бурята символизира доброто и нескончаемата му мощ. Победата над злото гарантира нормалния ритъм на живота и спасението на хората. Освен това, бог Телепину е герой на още един престижен мит, повествуващ отново за конфликта между Океана и останалите божества – цивилизованото пространство срещу силите на хаоса и злото. В тази история за пореден път откриваме мотива за смяната на сезоните и умиращата природа, защото Океанът символизира солената вода – символ на безполезното и вредното начало за земеделските цивилизации, докато богът на бурята се свързва с живителната сила на дъжда, напояващ орните поля.

В заключение ще направим следните изводи:

1. Анализът на източниците ни дава възможност да открием множество сходни черти в митологичните биографии на Атис, Адонис, Озирис, Тамуз, от една страна, и Телепину, от друга.

2. В мита за бог Телепину, идентично на разказите за Озирис, Баал и Думузи, присъства фигурата на антагониста на бога – змея Илуянка, интегрална част от мита за вечно умиращия и възкръсващ бог.

3. Във всички варианти на мита за вечно умиращия и възкръсващ бог главните персонажи са съпътствани и подкрепяни от женско божество – Изида, Кибела, Анат, Инана и др., респективно и Телепину получава подкрепата на Великата богиня майка.

4. И не на последно място, хетската митология представя специфичен вариант на архетипния мит за вечно умиращото и възкръсващо божество в Близкия изток, като във фигурата на бог Телепину откриваме древното божество на плодородието, познало смъртта и възкресението, осигуряващо вечния кръговрат в природата (символ не вегетацията), част от мита за вечно умиращия и възкръсващ бог от ареала на древния Близък изток.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Виж подробно **Элиаде, М.** История веры и религиозных идей. Т. 1. Москва, 2002, с. 70.

² Мифы народов мира. Т. 2. Москва, 1988, с. 498.

³ **Матье, М.** Древнеегипетские мифы. Москва, 1956, с. 99.

⁴ Ассиро-Вавилонский эпос. Санкт-Петербург, 2007, с. 101.

⁵ **Попко, М.** Митология на хетска Анатолия. София, 1983, с. 66.

⁶ Цит. по **Элиаде, М.** Трактат по история на религиите. София, 2012, 72–76.

⁷ Цит. по **Клок, И.** Хетите. София, 2001, с. 58.

⁸ Историята за смъртта на Атис е предадена от Диодор (книга 9–29) и преразкавана от Валерий Максим (Valer. Max. J, 7, 4).

⁹ **Фрейзър, Д.** Златната клонка. София, 1984, 472–473; **Budge, E.** Osiris and the Egyptian Resurrection. Vol. 1. London, 1911, p. 28.

¹⁰ **О Ба'лу.** Угаритские поэтические повествования./Пр. И. Шифман. Москва, 1999, с. 148.

¹¹ Виж подробно Bundahishn XXX, 27–28.

¹² **Иванов, В.** Луна, упавшая с небо. Москва, 1977, с. 55.

¹³ Исторические корни волшебной сказки. Москва, 2000, с. 41.

¹⁴ **Иванов, В.** Цит. съч., с. 55.

¹⁵ **Бенуас, Л.** Знаки, символы и мифы. Москва, 2004, с. 52.

¹⁶ **Иванов, В.** Цит. съч., с. 52 и следващите.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Ассиро-Вавилонский эпос. Санкт-Петербург, 2007 [Assiro-Vavilonskiy epos. Sankt-Peterburg, 2007].

Бенуас, Л. Знаки, символы и мифы. Москва, 2004 [**Benuas, L.** Znaki, simvol'y i mify. Moskva, 2004].

Элиаде, М. История веры и религиозных идей. Т. 1. Москва, 2002 [**Eliade, M.** Istoria very i religioznyh idey. T. 1. Moskva, 2002].

Элиаде, М. Трактат по истории на религииите. София, 2012 [**Eliade, M.** Traktat po istoria na religiite. Sofia, 2012].

Иванов, В. Луна, упавшая с неба. Москва, 1977 [**Ivanov, V.** Luna, upravshaya s nebo. Moskva, 1977].

Клок, И. Хетите. София, 2001 [**Klok, I.** Hetite. Sofia, 2001].

Матье, М. Древнеегипетские мифы. Москва, 1956 [**Matye, M.** Drevneegipetskie mify. Moskva, 1956].

Мифы народов мира. Т. 2. Москва, 1988 [Mify narodov mira. T. 2. Moskva, 1988].

О Ба'лу. Угаритские поэтические повествования. Москва, 1999 [**O Ba'lu.** Ugarskie poeticheskie povestvovania. Moskva, 1999].

Попко, М. Митология на хетска Анатолия. София, 1983 [**Popko, M.** Mitologia na hetska Anatoliya. Sofia, 1983].

Пропп, В. Исторические корни волшебной сказки. Москва, 2000 [**Propp, V.** Istoricheskie korni volshebnoy skazki. Moskva, 2000].

Фрейзър, Дж. Златната клонка. София, 1984 [**Freyzar, Dzh.** Zlatnata klonka. Sofia, 1984].

Budge, E. Osiris and the Egyptian Resurrection. Vol. 1. London, 1911.

Интернет източници / Resources on the Internet:

Bundahishn. – <<http://www.avesta.org/mp/bundahis.html#chap30>> 02.06.2018.